

Hviezdoslavove neznáme slovenské a maďarské prvotiny z rodinného archívu Alberta Pražáka

Ján Gbúr – Anna Zelenková

GBÚR, J. – ZELENKOVÁ, A.: Hviezdoslav's Unknown Slovak and Hungarian Poetic First-Fruits from th Family Estate of Albert Pražák
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 67, 2020, No. 5, p. 478 – 495

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2020.67.5.6>

Key words: P. O. Hviezdoslav, Albert Pražák, Slovak poetry, unpublished manuscripts by Hviezdoslav, Czech-Slovak literary relations, Slovak-Hungarian literary relations

Literary-historical paper deals with unknown Slovak and Hungarian poetic first-fruits of an important figure in Slovak literature, P. O. Hviezdoslav. The co-author of the study, Anna Zelenková, discovered and acquired the above-mentioned literary work from the family estate of Albert Pražák's daughter, Hana Pražáková-Drábková. The first part of the study focuses on the relations between the Czech literary historian, A. Pražák, and the Slovak poet from 1913 until Hviezdoslav's death. She specifically addresses the destiny of Hviezdoslav's manuscript work, which the poet handed over to Pražák because the latter was supposed to write a monograph on the former. The second part of the study is mostly of an interpretive nature. First, she focuses her interpretive efforts on a collection of unknown Slovak poems by young Hviezdoslav, in which natural lyricism mingles with love themes and reflexive meditations. The latter are characteristic of most of his verses from the early creative period. In the second part of the study, she analyses Hungarian-written poems that young Hviezdoslav created during his high school studies in Miskolc. It pays special attention to the lyrical-epic composition of *Tompakö*, especially its Slovak legendary material, on which the subject part of the story is created, and to verse-related issues.

Kľúčové slová: P. O. Hviezdoslav, Albert Pražák, slovenská poézia, neznáme rukopisy Hviezdoslava, česko-slovenské literárne vzťahy, slovensko-maďarské literárne vzťahy

Doterajší rozsiahly viacodborový výskum diela Pavla Országha Hviezdoslava priniesol mnoho poznatkov o umeleckej metóde a vlastnostiach jeho individuálneho štýlu, o typologicko-slohových kontextoch a druho-vo-žánrových aspektoch jeho diela, ale aj o biografických, medziliterárnych či didaktických súvislostiach jeho tvorby.¹ Dôležité je upozorniť na to, že výsledky množstva príspevkov na hviezdoslavovskú tému majú rozličné metodologické prístupy a rozdielnu výpovednú hodnotu. Z toho dôvodu vzniká priestor na ich opätovné prehodnocovanie alebo na dopĺňanie či precizovanie. V našej štúdií sme sa zamerali na výskumne otvorené témy doterajšieho biografizujúceho literárno-historického diskurzu súvisiaceho s tvorbou mladého Hviezdoslava. Napriek existencii archívne dostupného súboru jeho tvorivých literárnych a mimoliterárnych aktivít, objavujú sa originály básnikovej tvorby uložené v súkromných zbierkach. To je aj prípad originálov časti básnikovej tvorby z obdobia jeho štúdií, ktoré sú predmetom tejto literárnovednej analýzy.²

„Preporodil som sa, dajúc konečne u seba zvíťaziť láske k zbožňovanej materi a s tým géniu našej sladkozvučnej slovenčiny“,³ odpovedal v roku 1908 P. O. Hviezdoslav Albertovi Pražákovi na otázku o motivácii jeho „národného prebudenia“ a o príčinách básnického „prechodu“ od maďarčiny k slovenčine. Básnikova osobná výpoveď o jeho kultúrnych a ideových vplyvoch (akási „mikroskopická rekonštrukcia“ jeho vnútorného sveta), ale aj osobná komunikácia s Pražákom poukazovala na nadštandardnú vzájomnú dôveru medzi oboma osobnosťami, ktoré chápali spoločný česko-slovenský „dialóg“ ako anticipáciu vzájomného zblížovania. Hviezdoslav sa stal jedným z hlavných reprezentantov slovenskej literatúry v Čechách a veľkú zásluhu na tejto „legende“ mal práve A. Pražák. V jeho interpretácii Hviezdoslav zastupoval oficiálnu ideológiu unitaristického čechoslovakizmu, novo konštruovanú „československú“ literatúru ako ideovo-estetický výraz spoločného politického celku „s dvoma prostriedky, nástrojmi ku kultúrnej práci na poliach verejného života“,⁴ ako sa vo svojej neprednesenej parlamentnej reči vyjadril Hviezdoslav. Pražák neprestal v českom prostredí vytvárať Hviezdoslavovu „legendu“, ktorú glorifikoval antológiami, štúdiami a rozsiahlym výskumom. Plánoval prípravu samostatnej hviezdoslavovskej monografie, ale po prechode z Univerzity Komenského na Univerzitu Karlovu v roku 1933 ju musel odložiť.

1 Štúdia nadväzuje na publikované príspevky ZELENKOVÁ, Anna – GBŮR, Ján: Unknown Hungarian First Fruits of the Slovak Poet Pavol Országh Hviezdoslav (A Contribution to the Slovak-Hungarian Bi-literary Stance). In: *Neohelicon*, roč. 44, 2017, s. 469 – 485; ZELENKOVÁ, Anna: K nálezu básnických rukopisov Pavla Országha Hviezdoslava. In: *Slavica litteraria*, roč. 20, 2017, č. 2, s. 49 – 57. Aktuálne predložený text rozširuje literárnohistorický kontext danej problematiky o ďalší archívny výskum a dopĺňa tiež interpretáciu tejto časti Hviezdoslavovej tvorby.

2 Slovenské archíválie z rodinnej nearchivovanej pozostalosti Alberta Pražáka získala Anna Zelenková od Pražákovej dcéry Hany Drábkovej. Našla medzi nimi aj rukopisy slovenských a maďarských prvotín P. O. Hviezdoslava, ktoré básnik osobne poskytol Pražákovi. Český literárny historik už na konci svojho života odovzdal slovenské archíválie, ktoré mal k dispozícii, Matici slovenskej. Ponechal si však niektoré dokumenty, s ktorými chcel ešte pracovať, ale aj časť súkromnej korešpondencie a materiály, ktoré osobne získal zo slovenskej strany. V súčasnosti sú uložené u A. Zelenkovej.

3 P. O. Hviezdoslav v liste Albertovi Pražákovi zo 16. septembra 1908. In: PRAŽÁK, Albert: *S Hviezdoslavom. Rozhovory s básnikom o živote a diele*. Bratislava: SVKL, 1955, s. 372.

4 Tamže, s. 100.

480 K realizácii tohto zámeru potreboval sprístupnenie aj raných, dovtedy nepublikovaných básnikových textov, ktoré boli písané nielen po slovensky, ale aj po maďarsky a nemecky. Napriek tomu, že by neboli výrazne zmenili celkovú poetologickú a literárnohistorickú interpretáciu, boli dôležité z hľadiska hlbšieho poznania Hviezdoslavovho umeleckého vývinu.⁵ A. Pražák sa preto od roku 1918 neustále obracal na básnika s prosbou o poslanie „učňovských“ textov, ktoré chcel využiť pri celkovom zhodnotení jeho tvorby a zároveň rozhodnúť, čo z tohto písomného konvolútu vydať a čo priblížiť českému čitateľovi. Napriek autorovmu postaveniu oficiálneho básnika v novovzniknutom štáte bola jeho tvorba v českom prostredí recipovaná v menšej miere – či už v prekladoch, alebo v pôvodnom vydaní.⁶ Jozef Hvišč uvádza, že ohlas básnikovho diela sa realizoval vo sfére metatextu: „v inonárodnej recepcii literárnej tvorby P. O. Hviezdoslava došlo k veľkej disproporcii medzi počtom literárnokritických ohlasov, ktorých je veľa, a počtom prekladov z jeho básnickej tvorby, ktorých je málo.“⁷ Sám Hviezdoslav považoval svoje prvotiny za „naivné, nevyspelé... číre banality“.⁸ V liste A. Pražákovi v roku 1918 k tomu dodal: „*Rukopisov z r. 1870 a z časov predtým [...] bude u mňa kdesi kopa; no hanbil som sa vyťahovať to na svetlo: tak je to obsahovo i formálne mizerné.*“⁹ O mesiac neskôr na ďalšie Pražákovu naliehanie napísal: „*Všetko, co je netištěno, načo by Vám bolo. Zhroziť sa můžete i nad pár ukázkami; škoda by bolo mrhať čas čítáním takých zelených vecí a ani neviem, kde je to všetko v mojich skriňách.*“¹⁰ Pravdepodobne aj tento autorov postoj prispel k názoru, že jeho rané texty v komparácii s neskorším vývinom básnikovej tvorivej metódy predstavujú zaujímavú, ale napriek tomu uzavretú kapitolu, ktorú nie je potrebné textovo a heuristicky dokumentovať.¹¹

A. Pražák však nezastával tento názor. Osobnosť slovenského básnika bola totiž pre neho nielen predmetom vedeckého záujmu, ale aj celoživotnou osobnou záležitosťou. Jeho zámer – monograficky sa vrátiť k Hviezdoslavovi – dozrel do definitívnej podoby po roku 1948, keď bol pre svoju predchádzajúcu funkciu predsedom revolučnej Českej národnej rady v máji 1945 a zhoršujúci sa zdravotný stav odstavený z verejných funkcií, a potom v roku 1951 poslaný do dôchodku. Nešlo mu však o klasický literárnohistorický portrét – chcel spisovateľa priblížiť

5 Napriek existencii edičných kompletov *Zobrané spisy básnické 1 - 15* (Martin, 1892 - 1931) a *Spisy P. O. Hviezdoslava* v 12 zväzkoch (Martin - Bratislava, 1951 - 1957), *Hviezdoslav 1 - 4* (Bratislava, 1973) atď. a reprezentatívnych výberov z jeho epickej a lyrickej básnickej tvorby, ktorej počiatky mapovali najmä výbery doteraz najvýraznejšieho znalca básnikovho diela Stanislava Šmatláka (*Básnické prvotiny 1 - 2*, Bratislava, 1955 - 1956; *Básnické zrenie 1 - 2*, Bratislava, 1957 - 1958; *Hviezdoslav. Zrod a vývin jeho lyriky*, 1961), nevyšlo doteraz knižne vo svojej úplnosti.

6 Porov. ZELENKOVÁ, Anna: Výberová bibliografia knižných slovaciek v českých vydavateľstvách 1900 - 1950. In: POSPÍŠIL, Ivo (ed.): *Slovensko mimo Slovensko. Slovensko mimo Slovenska. Brněnské texty k slovakistice X*. Brno: Ústav slavistiky FF MU, 2008, s. 175 - 241.

7 HVIŠČ, Jozef: Inovácia Hviezdoslavovej poézie (na okraj poľského a českého výboru z Hviezdoslavovej poézie). In: POSPÍŠIL, Ivo - ZELENKA, Miloš (eds.): *Literatury v kontaktech (jazyk - literatura - kultura)*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 62.

8 Pražák, c. d., s. 383.

9 Tamže, s. 389.

10 Tamže, s. 413.

11 Porov. BUJNÁK, Pavel: *Pavol Országh Hviezdoslav*. Liptovský Svätý Mikuláš: Tranoscius, 1919; KOSTOLNÝ, Andrej: *O Hviezdoslavovej tvorbe*. Bratislava: Universum, 1939; KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: Hviezdoslavove prvotiny básnické. In: *Sborník Matice slovenskej*, roč. 1, 1923, s. 136 - 147, 168 - 171; PRAŽÁK, Albert: Hviezdoslavovy prvotiny. In: *Literárnohistorický sborník*, roč. 10, 1953, s. 250 - 279.

biografickou metódou vychádzajúcou z rozsiahleho štúdia básnikovských textov, a to s osobným, dokonca až dôverným poznaním jeho života i rodinného zázemia. Pôvodné tematické označenie *Z psychologie Hviezdoslavova tvoření*, ktoré malo byť súkromným pohľadom do autorovej tvorby, nahradil názvom *S Hviezdoslavom*, s podtitulom *Rozhovory s básnikom o živote a diele* (napísané v roku 1949 v češtine). Jej memoárový základ doplnil štúdiom úradnej aj súkromnej korešpondencie a do textu vložil aj veľký počet citátov, parafráz a bibliografických odkazov,¹² ktoré mali signalizovať, že predkladaná kniha spĺňa aj prísne vedecké kritériá. Slovenská literárna historiografia však prirovnala danú knihu k beletrizovanej publicistike.¹³ Je zaujímavé, že genéze tohto žánrovo disperzného textu, ktorý vznikol v období približne siedmich rokov, nebola doteraz venovaná dostatočná pozornosť. Autor sa tu totiž „skrýva“ pod maskou akéhosi „virtuálneho narátora“, ktorý komentuje nielen Hviezdoslavove názory na literatúru, kultúru, umenie a politiku, ale prezentuje aj svoj historicko-sociologický pohľad na slovenskú realitu na prelome 19. a 20. storočia v európskych súvislostiach.

A. Pražák sa stretával s P. O. Hviezdoslavom od roku 1913 až do jeho smrti. Pre štúdium jeho diela získal od neho okrem úradných dokumentov aj veľa nepublikovaných básnických rukopisov zo začiatkov jeho literárnej tvorby. Práve preto vo svojich spomienkach a „rozhovoroch“ venoval osobitnú pozornosť básnickým prvotinám a analýze časti Hviezdoslavových neuverejnených básnických textov zo študentských rokov 1868 – 1870.¹⁴ V roku 1909 sa obrátil na redaktora *Slovenských pohľadov* Jozefa Škultétyho s prosbou o informáciu, kde Hviezdoslav vydával svoje rukopisné prvotiny a čo z nich „je podstatne důležité a pro básníka charakteristické?“¹⁵ pretože celkovo prikladal básnikovým textom „velký význam, jehož víc měly by si všimati literatury velké, evropské“.¹⁶ Vo svojej monografii *S Hviezdoslavom* mohol Pražák využiť iba časť básnikovských prvotín. Slovaciká, ktoré mal doma k dispozícii, odovzdal v roku 1954 redaktorovi Slovenského vydavateľstva krásnej literatúry Gabrielovi Rapošovi k ďalšiemu kritickému spracovaniu. Tým bol poverený Stanislav Šmatlák, ktorý v rokoch 1955 – 1956 vydal dvojzväzkový výbor *Básnických prvotín*.¹⁷ Listinný konvolút rôznej estetickéj hodnoty zahŕňal okolo tritisíc strán textu, z ktorého editor uverejnil iba menšiu časť.¹⁸ Ďalší materiál po Pražákovej smrti odovzdal do Literárneho archívu Maticy slovenskej v Martine. Rodina Alberta Pražáka (dcéra Hana a syn Přemysl)

12 Porov. VOJTECH, Miloslav: Albert Pražák a Pavol Országh Hviezdoslav (Nad knihou Alberta Pražáka *S Hviezdoslavom*). In: VOJTECH, Miloslav: *Tvorcovia literatúry a literárnej histórie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 66 – 67.

13 PIŠŮT, Milan: Albert Pražák a jeho stretnutia s Hviezdoslavom. In: PIŠŮT, Milan: *Roky a diela*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1961, s. 414 – 422; PIŠŮT, Milan: Doslov o autorovi a jeho knihe. In: Pražák, c. d., s. 433 – 441; Na okraj slovenských štúdií Alberta Pražáka. In: PRAŽÁK, Albert: *Z literárnych súvislostí*. Bratislava : SVKL, 1964, s. 16 – 17; TOMČÍK, Miloš: Vývin Pražákovho záujmu o Pavla Országha-Hviezdoslava. In: TOMČÍK, Miloš: *Literárne dvojbrazy*. Bratislava : SPN, 1976, s. 86 – 127.

14 Porov. Pražák, S Hviezdoslavom, c. d., s. 271 – 368.

15 Albert Pražák Jozefovi Škultétymu, korešpondenčný listok z roku 1909. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, sign. 49 OJ6.

16 Tamže.

17 HVEZDOSLAV, Pavol Országh: *Básnické prvotiny I. 1868 – 1869*. Ed. S. Šmatlák. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955; 2. *1870 – 1872 a z básní nedatovaných*. Bratislava : SVKL, 1956.

18 ŠMATLÁK, Stanislav: Poznámky. In: Hviezdoslav, *Básnické prvotiny I. (1868 – 1869)*, c. d., s. 499.

482 si však niektoré archívne, najmä osobnú korešpondenciu a osobne darované rukopisy, ponechala na pamiatku. Ďalšie zostali „stratené“ v množstve iných písomností a takto zostali „ukryté“ pred literárnovednou verejnosťou.

V roku 1956 G. Rapoš opísal v týždenníku *Nová literatúra* spoluprácu na hviezdoslavovskej publikácii s A. Pražákom, ktorý počas svojho života zhromaždil a zmapoval rozsiahly pramenný materiál o básnikovom živote a diele.¹⁹ Pražák pre nezáujem českých vydavateľstiev prijal ponuku publikovať hviezdoslavovské memoáre na Slovensku, ku ktorým ešte pripojil dvadsaťpäť listov od Hviezdoslava s rozsiahlym poznámkovým aparátom. Rapoš sa obrátil na Pražáka, aby bol v poznámkovom aparáte s podrobnými bibliografickými odkazmi spracovaný všetok archívny hviezdoslavovský materiál, ktorý mal Pražák k dispozícii (nakoniec ich zostavila redaktorka Eva Nemsilová). V tejto súvislosti mu Pražák slúbil, že ich odovzdá do Martina: „*Se sloveniky [...] budu na vás i na Slovenskou národní knihovnu [...] myslit. Je samozřejmo, že chci svá slovenika dát na Slovensko, jakmile jich nebudu potřebovat.*“²⁰ Rapošovi záležalo hlavne na dvoch rukopisných zošitoch z roku 1869 a z rokov 1870–1872, ktoré údajne edične zredigoval a načisto prepísal samotný Hviezdoslav. Pražák našiel vo svojom archíve nielen odpisy týchto zošitov, ale aj originály. Tento materiál bol po prevzatí G. Rapošom na jar v roku 1954 využitý okrem knihy *S Hviezdoslavom* aj v dvoch zväzkoch *Básnických prvotin 1–2*, edične zostavených S. Šmatlákom.²¹

Z korešpondencie A. Pražáka s G. Rapošom, ktorej ukážky sú uverejnené v uvedenom článku v *Novej literatúre*, vyplýva, že Pražák pri postupnom odovzdávaní Hviezdoslavovej pozostalosti dúfal, že v básnikovom poslednom bydlisku, v Dolnom Kubíne, bude zriadený špeciálny rukopisný archív. Dokonca plánoval od roku 1954 v spolupráci s Rapošom vydať ďalšiu knihu s pracovným názvom *Stretnutia so slovenskými spisovateľmi*, ktorá by bola doplnená ukážkami z osobnej korešpondencie s najvýznamnejšími slovenskými literátmi. Preto si niektoré rukopisné a knižné slovaciká zo svojho archívu chcel ponechať pre študijné účely. V liste Rapošovi zo dňa 10. januára 1955 svoju koncepciu charakterizoval slovami: „*potkání se spisovateli [...] budou více vzpomínková než dokumentární [...]. Budou to spíše lidské, psychologicko-literární portréty.*“²² Kniha však v tejto podobe nevyšla. Až v roku 1964 bol uverejnený výber zo štúdií A. Pražáka v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry pod názvom *Z literárnych súvislostí*, editovaný Rapošovým spolupracovníkom Ondrejom Mrlianom a s úvodom od Milana Pišúta. Ide o súbor šiestich už predtým publikovaných statí, načrtávajúcich genetické kontakty a typologické paralely slovenského písomníctva 19. storočia s európskym umeleckým dianím. Autor svoju osobnú korešpondenciu so slovenskými spisovateľmi (Pavol Országh Hviezdoslav, Ján Čajak, Ladislav Nádaši-Jégé, Jozef Škultéty, Štefan Krčméry, Elena Maróthy-Šoltéssová, Jozef Gregor Tajovský

19 RAPOŠ, Gabriel: O spolupráci s prof. dr. Albertom Pražákom. In: *Nová literatúra*, roč. 1, 1957, č. 23, s. 1 a 8.

20 Tamže, s. 8.

21 Hviezdoslav, *Básnické prvotiny 1–2*, c. d.

22 Rapoš, c. d., s. 8.

a i.) odovzdal v polovici päťdesiatych rokov síce Matici slovenskej,²³ ale niektoré slovaciká predsa len zostali v súbore rodinných písomností.²⁴

Úsilie A. Pražáka o kompletizáciu Hviezdoslavových prvotín potvrdzuje skutočnosť, že na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia, t. j. v čase, keď ešte len plánoval napísať monografiu o Hviezdoslavovi, obracal sa na slovenských kolegov so žiadosťou o pomoc pri získaní rukopisných prvotín, nachádzajúcich sa nielen v Matici slovenskej, ale aj v súkromných archívoch. Pomerne rozsiahly súbor prevzal od Adolfa Medzihradského, Hviezdoslavovho učiteľa na ľudovej škole. Potvrdzujú to listy jeho dcéry Anny Medzihradskej, ktorá v roku 1930 žiadala Pražáka o vrátenie vypožičaných 122 básní, pretože spori „na pomník pre neb[ohých] mojích Rodičov, za Hviez[doslavove] rukopisy obdržaný obnos tiež na tento cieľ mienim obrátiť“.²⁵ Keďže Pražák váhal s vrátením archívneho materiálu, svoju žiadosť mu znovu zopakovala v nasledujúcom liste, pretože, ako zdôraznila, je výhradnou dedičkou hviezdoslavovských rukopisov uložených v rodine Medzihradských. Informovala ho tiež o tom, že rukopisy chce odovzdať Matici slovenskej.

V Pražákovej rodinnej pozostalosti sa našiel rukopisný súbor niekoľkých desiatok slovenských básní a básnických konceptov a maďarský súbor *Tompakö* (písaných Hviezdoslavovým rukopisom). K tomu treba dodať, že básnické texty sú datované iba výnimočne. Už sme uviedli, že sám Hviezdoslav poslal svoje básnické prvotiny Pražákovi na jeho osobnú žiadosť. Dokumentuje to aj list z 2. novembra 1918: „Ak nájdem niečo maď[arských] vešov zo štud[entskej] doby, pošlem Vám na ukážku.“²⁶ Jednotlivé prvotiny vznikali v polovici šesťdesiatych rokov 19. storočia a pravdepodobne na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov, t. j. v období, keď za redakcie Viliama Paulinyho-Tótha vyšiel malý zväzok veršov *Básnické privesienky Jozefa Zbranského*. V ňom autor spojil romantizujúcu lúboštnú a prírodnú lyriku jednak s obdivom k rodnému kraju, jednak s ohlasmami na Kollárovu a Sládkovičovu poéziu. Definitívny obrat k slovenčine začatý prechodom začínajúceho básnika v roku 1865 z maďarského Miškovca (maď. Miskolc) na gymnázium do Kežmarku, o ktorom vypovedá aj Hviezdoslavova korešpondencia s učiteľom

23 Po smrti A. Pražáka rodina rešpektovala jeho želanie: pozostalosť bohémik bola odovzdaná do Literárneho archívu Pamätníku národného písemníctví na Strahove v Prahe a slovenské archívalie, ktoré ešte zostali v rodine, postupne odovzdali opäť prostredníctvom G. Rapoša do Literárneho archívu Matice slovenskej v Martine.

24 Z privátnej a zatiaľ nearchivovanej Pražákovej pozostalosti súboru slovacík, ktorý sa nachádzal v byte dcéry Hany Pražákovej-Drábkovej (1924 – 2015), pochádza nález ranných rukopisných Hviezdoslavových básní písaných po slovensky a maďarsky. Tie sa neobjavili v súbornom knižnom vydaní Hviezdoslavovej poézie, nenachádzajú sa ani v Šmatlákových edíciách z päťdesiatych rokov 20. storočia. Ich odpisy neregistrujeme ani v Literárnom archíve SNK v Martine, ani v Oravskom múzeu P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne. Nie sú zachytené ani v časopiseckých štúdiách publikujúcich a komentujúcich básnikove dovtedy neznáme texty, napr. v článkoch PETRAŠKO, Ľudovít: Prvotiny a neznáme básne P. O. Hviezdoslava. In: *Literárny archív* 15/78. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 117 – 210; VONGREJ, Pavol: Zabudnuté verše Pavla Országha-Hviezdoslava. In: *Literárny archív* 22. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 46 – 50; SZIKLAY, Ladislav: Hviezdoslavove maďarské prvotiny. In: *Slovenská literatúra*, roč. 3, 1956, č. 1, s. 37 – 68.

25 Anna Medzihradská v liste Albertovi Pražákovi z 18. mája 1930. LA SNK Martin, fond A. Pražák, sign. 29 C 12.

26 Pražák, S Hviezdoslavom, c. d., s. 413.

484 Adolfom Medzihradským,²⁷ sa potvrdil neskôr aj redigovaním almanachu *Napred* (1871, spolu s Kolomanom Banšellom), konštituuujúcim nový estetický kánon, ktorý signalizoval ústup od štúrovského sylabizmu k sylabotonickej prozódii.

Slovenské prvotiny

S. Šmatlák tvrdil, že stovky raných rukopisných náčrtkov a básnických variantov zachovaných v Hviezdoslavovej pozostalosti potvrdzujú pracovnú húževnatosť, s ktorou básnik prekonával svoje počiatočné nedostatky pri tvorení v rodnej slovenčine na úrovni slovníka, gramatiky i syntaxe.²⁸ Ani nájdený konvolút slovenských básnických textov nevybočuje z dobového autorovho tematického a poetologického kontextu. Ide o niekoľko disparátnych súborov, ktoré síce vznikali v „mladíckom“ období, ale naznačujú, že autor ich nepísal v bezprostrednej následnosti ani v tematickej nadväznosti. Sú zachytené buď v samostatnom ucelenom súbore (*Piesne*), alebo ide o súbor relatívne „samostatných“ básní a básnických fragmentov, pri ktorých sa dá pripustiť ich genetická a chronologická súvislosť. Slovenské prvotiny vznikali pravdepodobne v časovom období rokov 1868 – 1872, ktoré S. Šmatlák rozdeľuje na dve fázy – na „prípravné“ obdobie kežmarského formovania (1868 – 1870) a na „polemický“ prešovský pobyt (1870 – 1872). Prvú fázu charakterizuje básnikovo hľadanie zmyslu poézie a tesnejšia afirmatívna nadväznosť na domácu a inonárodnú tradíciu. Druhú fázu poznamenalo Hviezdoslavovo vyrovnávanie sa s dobovou estetickou normou v kontexte generácie napredistov a tým aj intenzívnejšie poetologické úsilie o adekvátny umelecký tvar. Ten naznačuje, že daná „poézia už prerazila závary poetickej konvenčnosti [...] a vykročila vlastným smerom“.²⁹ Tieto prvotiny sa bez ohľadu na datovanie úvodného minicyklu rokom 1872 zaraďujú svojou textovou štruktúrou do prvého obdobia a prezrádzajú citové pripútanie formujúceho sa lyrického subjektu k rodnému kraju a oravskej prírode. V tomto zmysle korelujú svojou tematicko-formálnou stavbou s ranými básnikovými textami, uverejnenými v Šmatlákových výberoch,³⁰ preto sa v našej interpretácii obmedzíme iba na „povrchové“ sondy do poetiky a motívickej siete týchto prvotín. Tie sa celkovo hlásia k duchovnému odkazu slovenskej literatúry (vrátane všeobecne obľúbeného a rozšíreného hlásateľa všeslovanskej myšlienky Jána Kollára a básnika romantickej generácie Andreja Sládkoviča, ktorému boli dedikované i *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského*). Viazu sa nielen na folklórne (ponáškové) motívy, ale najmä na zachytenie momentu lásky v najrôznejších podobách. Objavujú sa tu aj lyricko-epické texty so spoločenskou tematikou, napísané formou básnickej reflexie. Celková literárna štylizácia preto inklinuje k subjektívnemu videniu sveta s doteraz nezreteľnou tendenciou k rytmickému cíteniu veršového rytmu, ktorý porušuje dobovú metrickú normu. Vo väčšine básní je zjavné najmä akcentovanie prízvuku ako novej rytmickej konštanty, ktoré spolu s vetnou intonáciou vyzdvihuje sémantickú závažnosť básnickej výpovede. S tým súvisí aj čiastočná premena funkcie rýmu, ktorá už neoznačuje iba melodickú,

27 PRAŽÁK, Albert: Adolf Medzihradský a Pavol Országh. In: *Bratislava*, roč. 4, 1930, s. 687 – 709.

28 ŠMATLÁK, Stanislav: *Pavol Országh Hviezdoslav*. Praha: Svobodné slovo, 1968, s. 16.

29 ŠMATLÁK, Stanislav: Význam básnických počiatkov Pavla Országha Hviezdoslava pre vývin slovenskej poézie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 2, 1955, č. 3, s. 302.

30 Porov. pozn. 5.

intonačnú zvukomalebnosť či jednoduchú melodiku veršov, ale najmä vďaka nezhode medzi vetným a veršovým členením signalizuje koniec veršového úseku. Svojím kompozičným usporiadaním a prozódou básnikove prvotiny naznačujú, že mu bola blízka poetika romantizmu, zvlášť estetický koncept básnického diela A. Sládkoviča, tradícia maďarskej časomieri, v ktorej prízvuk prozodicky nealternoval s dlhou slabikou, Hollého časomerné básne a niektoré prozodické vlastnosti literárnej skupiny českých básnikov združených v almanachu *Máj* (Vítězslav Hálek, Jan Neruda).

Básnický minicyklus pravdepodobne z roku 1872

„Datovanie“ troch básní, ktoré môžeme charakterizovať ako voľný „minicyklus“, nám poskytla báseň *Deň narodenia mojho* (1872. 2. febr.). Autorský lyrický subjekt v rámcovej čierno-bielej symbolike rétoricky apostrofoval seba samého tým, že si položil otázku zmyslu vlastnej existencie (odkazujúcej k motívu plačúcej matky) i nešťastného osudu rodnej krajiny, na ktorú „*havran si čierny zasadol*“. Posledné dve štvorveršové strofy podčiarkujú piesňové ladenie básnickej reflexie. Motívom vychádzajúceho slnka lyrický subjekt „apeluje“ na svoju matku aj na rodnú zem, aby „odhodili“ smútok a nechali na seba pôsobiť slnečné lúče ako mohutný zdroj pozitívnej sily, ktorá premôže „chmáry“, „pustotu“ rodnej krajiny a navodí v ľudskom svete pocit „dobrej vôle“ robiť dobré skutky. V básni si nemožno nevšimnúť aj prítomnosť motívu čierneho havrana, ktorý bol rozšíreným symbolom v poetike básnického romantizmu, najmä u Sama Bohdana Hroboňa („*čiermohavraní šat*“, „*žalobnému čiernoobleku*“). O začlenenosti básne do romantického obdobia svedčí aj jej prozodická stavba, ktorá vykazuje dve tendencie, a to k sylabicky nepravidelnej strofickej stavbe veršov a k prevahe trocheja vo výstavbe kratších veršov – sedem- a osemslabičných. Dlhšie verše (desať- a jedenástslabičné) majú prevahu jambického rytmu, čo je typické pre Hviezdoslavove básne podobných slabičných rozmerov z obdobia okolo roku 1872 až 1875.

Básne *Tatra sa preobliekla; Šumejte, háje, ešte raz!...* vychádzajú z folklórnych podnetov, sú romantickým zachytením prírodnej scenérie Tatier. V prvom texte ich lyrický subjekt pripomenie ako dominantný symbol slovenských romantických básnikov. V kompozične málo prepracovanom personifikovanom obraze svadby „vysokej, driečnej“ Tatry s vrchom Kriváň sa autor štylizuje do úlohy prvého „družbu“ na ich svadbe, ktorý „*k oltáru slnca povedie* [...] *Tatru, slavnú mladuchu*“. Kým uvedený obraz zobrazuje v bielej farbe, t. j. farbe čistoty, druhá báseň prináša obraz lúčenia básnického subjektu s „mladozelenou“ prírodnou scenériou. Aj v nej je dominantným obrazným princípom personifikácia, prostredníctvom ktorej sa zvýrazňuje spojenie ľudského a prírodného fenoménu. Výrazná frekvencia apostrof navodzuje svojim slovesným dynamizmom pocit dôverného súznenia lyrického subjektu s krajinou, ktorá je prostredníctvom motívu šumiaceho hája exponovaná v pohybe, ako extatický stav ľudského vnútra. Obidve básne potvrdili rytmickú tendenciu, o ktorej sme sa zmienili pri básni *Deň narodenia mojho*.

Básnický fragment cyklu *Piesne*

V objavenom rukopisnom materiáli je rozsahom najväčší cyklus s titulom *Piesne*, ktorý bol formálne pripojený k predchádzajúcemu minicyklu. Podľa toho, ale aj na základe rukopisnej podoby, môžeme predpokladať časovú súvislosť jeho vzniku.

486 Obsahuje takmer tridsať básnických textov, z ktorých niekoľko (básni a básnických fragmentov) má jednostroficnú podobu rukopisného náčrtu, resp. fragmentárneho zápisu a podobnú rytmickú organizáciu veršov ako v básňach z minicyklu. Cyklus prezrádza veľmi osobné súžitie autora s oravskou prírodou, chápanou ako nevyčerpatelný zdroj básnickej obraznosti. Bytostný sklon k lyrizmu odrážal už na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 19. storočia v Hviezdoslavovej poézii pohľad až „k nekonečným priestorom kosmu“,³¹ ale aj záujem o veľké myšlienkové a filozofické koncepcie, podobne ako to bolo u jeho českých vrstovníkov Svatopluka Čecha či Jaroslava Vrchlického, ktorých textami sa inšpiroval. Protiklad „lásky k národu“ a „lúbostného citu k žene“, prelínajúci sa ako leitmotív v rozvinutej romantickej poézii päťdesiatych a šesťdesiatych rokov 19. storočia, sa u Hviezdoslava formoval pozvoľne a súvisel s rodiacou sa predstavou o zmysle poézie, zodpovednosti a o poslaní vlastnej básnickej tvorby. V liste z 22. septembra 1869 svojmu učiteľovi Adolfovi Medzihradskému Pavol Országh postuloval vlastnú koncepciu spoločenského poslania básnika, v ktorom sa má odrážať „*reprezentovaná doba i žiaľna i radostná utisknutého alebo pozdvihnutého národa*“.³² Lúbostný motív je veľakrát „podrobený“ dezilúziám, ako je to v básňach *Na čo je v srdci láska?* či *Tak bujný mal ja nádeje!*, alebo v rámci motívu krvácajúceho srdca vyrastajú „*červené kvietky [...] kvapky z tejto krvi*“ (*Srdce moje krváca*). V básni *Laskala ma moja mať* je skutočná láska vzťahovaná k materskému citu. V tomto súbore iba výnimočne „prebleskne“ v ohlasových piesňach štylizovaných do jednoduchého dialógu (*Odiaľ že ideš? Či Krákali, ach krákali...*) tendencia k epickosti, ktorá je však potlačená subjektívizáciou básnikovho vzťahu k prežívanej realite. Folklorný základ je tu iba východiskom alebo vonkajším rámcom, v ktorom sa lyrický subjekt inšpiruje objektívnym stavom prírody, ale ponecháva si od nej určitý odstup a tým sa „začleňuje do presne vymezeného, reálneho prostredia“.³³

Nepochybne sa aj v tejto doteraz neznámej slovenskej rukopisnej tvorbe mladého začínajúceho básnika lyrická extenzia jeho subjektu pozvoľne emancipuje od konzervatívnej estetickej normy kladenej na národnú literatúru. Žánrová a tematická pestrosť básnických prvotín súvisí, podľa S. Šmatláka, s autorovým estetickým hľadiskom, s intuitívnou schopnosťou mladého talentu vnímať kontrast vecí a javov okolo seba.³⁴ Raný Hviezdoslav verš má tendenciu k „deklamativnosti“, ktorá je podložená vzostupnou intonačnou líniou a napätím medzi vetnou a veršovou intonáciou. Prevala stopového členenia nad folklornú slabičnosť už zreteľne posilňuje sylabotonizmus ako rytmotvorný prostriedok veršovej organizácie, v ktorej sa prelína lyrický a epický aspekt. Teoretici slovenského verša a hviezdoslavovskej prozódie (Mikuláš Bakoš, František Štraus, Ján Sabol) v tejto súvislosti zdôrazňujú, že básnik „epizuje“ statickosť lyrického gesta

31 Šmatlák, Pavol Országh Hviezdoslav, c. d., s. 10.

32 P. O. Hviezdoslav v liste Adolfovi Medzihradskému z 22. septembra 1869. In: *Hviezdoslav z blízka. Výber z listov*. Zost. Stanislav Šmatlák. Bratislava: Tatran, 1985, s. 22.

33 Šmatlák, Pavol Országh Hviezdoslav, c. d., s. 31.

34 ŠMATLÁK, Stanislav: Niekoľko črt k charakteristike Hviezdoslavových básnických prvotín. In: *Hviezdoslav, Básnické prvotiny 1. 1868 – 1869*, c. d., s. 534.

a „lyrizuje“ sujetovosť básnickej epiky.³⁵ Tak ako v *Básnických prviesenkách Jozefa Zbranského*, s ktorými boli tieto texty pravdepodobne súbežne písané, tak aj v prvotinách z Pražákovej pozostalosti sa objavujú antitézy svetla a tmy, dňa a noci, jari a jesene. Kontrapozičné asociatívne radenie básnických prvkov pritom prináša dramatický pohyb, zmyslovú dynamizáciu väčšinou staticky poňatej lyrickej situácie. Hviezdoslavove fantazijné predstavy, opreté o „filozofiu, vytekajúcu z hlbokoj viery v dobro“,³⁶ nie sú obmedzované reálnym priestorom, zostávajú medzi „hviezdami“ a „zemou“. Sú však vzdialené schematickej abstrakcii alebo sentimentálnemu zážitku. Subjektivizmus básnikovho pohľadu na svet sa tak „objektívizuje“ posunutím osobného k spoločenskej zodpovednosti za národný život, ktorý je tu metaforicky spojený so smutným osudom Slovákov, ako napr. v básni *Bača starý* („*Lebo veď ste Slováci / po nich svet rád sa vláči?*“). Časté pointovanie kontrastných motívov zvyšuje estetický účinok nečakaným striedaním neobmedzeného a nekontrolovateľného pohybu (napr. obraz prírodných živlov) a absolútnej nehybnosti. Prevaha lúbostnej a prírodnej lyriky a určitá nezrelosť či nevyváženosť reflexívnej poézie podliehajúca dobovým manierom naznačuje, že básnický subjekt pohybujúci sa medzi túžbou a možnosťami výrazne naznačuje svojím subjektivizmom talent lyrizujúceho romantika, ktorý zachytáva svoj citový životopis, anticipujúci neskoršie Hviezdoslavove veľké lyricke cykly formou intímnych „denníkových“ záznamov. Cez folklórnu štylizáciu a symbolické rekvizity dedinského života prenikal svojimi obrazmi a metaforami k emocionálnemu uchopeniu disharmonickej sféry „človeka“ a „sveta“, v ktorom je „*málo svetla*“ a „*veľký žiaľ*“ (báseň *Aký ja veľký žiaľ mám!*).

Emocionálny stav intímneho vnútra, odrážajúci prelínanie lúbostnej nádeje s melancholickým smútkom, reflektuje ďalší „súbor“ pätnástich lyricko-epických básní a fragmentov s neustálenou grafickou podobou. V úvodnej básni *Tým svetom široším* je Hviezdoslavovo rozpoloženie lyrickeho subjektu spojené s vizualizáciou prírodných predstáv, ktoré v poetickom zobrazení stierajú hranicu medzi „súkromným“ a „verejným“. V básni *Idem nocou, nocou temnou* sa lúbostný motív romanticky prelína s predstavou temnej noci a hviezd, ale objektívizuje sa „rozmanitosťou reálneho pozemského sveta“,³⁷ konkrétnym zážitkom, osobným dojmom básnika, ktorý si spomína na svoju lásku. Žánrovo sa jednotlivé texty pohybujú medzi folklórno-realistickou štylizáciou (*Pýta sa ťuhaj devy, Len nechce ku mne priletieť*), tematickou parafrázou baladického námetu (*Dievky moje! dcéry moje!*) až po dramaticko-lyrický paralelizmus prírody a obrazov ľudského vnútra (*Išiel som sám, sám ako prst; Ach, ja už teda nemám čo od teba čakať*). V epicko-reflexívnej básni *Páni letia na kočoch*, ktorá má výrazný sociálny podtext, prestupuje kontrast bohatstva a biedy celou strofickou stavbou a graduje do obrazu personifikovanej chudoby s „bielou dušou“, ktorá iba „*za prácou putuje a chodí*“.

35 Porov. BAKOŠ, Milan: *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej*. 4. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968; ŠTRAUS, František: *Strofa a metrum v poézii P. O. Hviezdoslava*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1995; SABOL, Ján: Hviezdoslavov verš v priesečníku vzťahov romantickej a realistickej balady. In: PEKAROVIČOVÁ, Jana – VOJTECH, Miloslav (eds.): *Studia Academica Slovaca 38. Prednášky XLV. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 279 – 287.

36 Kleinschnitzová, c. d., s. 137.

37 Šmatlák, Pavol Országh Hviezdoslav, c. d., s. 31.

V nájdenom konvolúte rukopisných básní sa objavujú aj dva samostatné básnické texty *Obraz* a *Básnictvo! svätá nadšenosť* (názov zvolený podľa incipitu), ktoré spája štylizovaný kánon citovej expresívnosti i konvenčné lexikálne výrazové prostriedky. V básňach sa prelína prírodná lyrika s lúboštnou tematikou, najmä v reflexívnej meditácii *Básnictvo! svätá nadšenosť*, ktorá rozvíja častý motív nadšenia z básnickej tvorby, o zodpovednosti a predstave básnika štylizovaného podľa vzoru V. Hála do podoby človeka s nadosobným poslaním, reflektujúceho spoločenskú závažnosť subjektívneho básnického prejavu. Aj v básni *Obraz* prechádza lyrický subjekt v podobe pútnika od osobného smútku k zovšeobecneným úvahám o svete a k pocitu nadosobnej hrdosti. *Obraz* milovanej dievčiny splyva s obrazom ideálnej prírody do harmonickej syntézy životnej istoty, po ktorej túži básnikovo zranené srdce. Z verzologického hľadiska básne vykazujú výraznú tendenciu k stopovému kánonu a svojim príklonom k sylabotonickej prozódii narúšajú štúrovský sylabizmus, založený na rytmicko-syntaktickom paralelizme.

Maďarské prvotiny

Medzi nájdeným súborom básnických rukopisov vyniká rukopisný konvolút Hviezdoslavových maďarských prvotín pochádzajúci pravdepodobne z rokov 1863 – 1865,³⁸ t. j. z konca miškoveckého a pravdepodobne aj zo začiatku kežmarského obdobia. Ide o rozsiahlu, vnútorne štruktúrovanú lyricko-epickú skladbu s názvom *Tompakö* (v preklade Tupá skala) a dve básne, celkovo v rozsahu takmer päťsto veršov.

A. Pražák, ktorý sa v publikácii *S Hviezdoslavom* čiastočne venoval aj básnikovej maďarskej tvorbe, zistil, že mladý autor spracúval vo svojich po maďarsky písaných pokusoch najmä maďarský historický materiál. Nie je žiadnym prekvapením, že do jeho poézie, písanej predovšetkým v Miškovci, prenikali tematické, ideové a poetické osobitosti najmä maďarských romantických básnikov – Sándora Petöfiho a Jánosa Aranya.³⁹ S. Petöfi ho pravdepodobne priťahoval svojimi hymnickými apoteózami uhorskej nížiny a revolučným vzdorom, ale aj prácou so strofickou a rýmovou variabilitou, kompozičnou gradáciou a dramatickým aspektom básnických obrazov založených na opakovaní hlavných motívov a akustickom usporiadaní hlások. Mladý Hviezdoslav údajne „cítiteľ sa dlho Petöfiho dlžníkom za podnety k básňam, za formu, výraz a obraz [...], ale nemal petöfiavskej búrlivosti, [...] údernosti a odvážnej smelosti, bol oveľa reálnejší, pokojnejší a tichší“.⁴⁰ Rudolf Chmel uvádza, že Petöfi celkovo Hviezdoslavovi „pomáhal prekonávať pseudovlastenecké epigónstvo poštúrovskej generácie“.⁴¹ František Miko pri uvažovaní o pojme individualita v romantizme a o intímnej, národnej a občianskej subjektivite u mladého Hviezdoslava usudzoval, že práve S. Petöfi bol pre neho prvotným vzorom v uvedenej pojmovej abstrakcii.⁴² Ostatní maďarskí básnici vstupovali do jeho autorskej tvorivej projekcie viac-menej

38 Na titulnej strane básnického súboru je pod názvom *Tompakö* ceruzkou dodatočne pripísaný údaj: (Asi v r. 1863 – 65).

39 Porov. monografiu SZIKLAY, László: *Az ifjú Hviezdoslav*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1965.

40 Pražák, S *Hviezdoslavom*, c. d., s. 91.

41 CHMEL, Rudolf: *Paralely a konfrontácie. O maďarskej literatúre a slovensko-maďarských literárnych vzťahoch*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986, s. 76.

42 MIKO, František: *Hodnoty a literárny proces*. Bratislava : Tatran, 1982, s. 228 – 234.

na úrovni témy, poetiky alebo verzológie. J. Arany, ktorého „romantizmus bol v mnohom príbuzný štúrovskej koncepcii (ideál ľudovej podstaty národa)“,⁴³ ho mohol inšpirovať svojim epickým rozprávaním vo veršoch a baladickou poetikou. Romanticky orientovaný Mihály Vörösmarty, ktorý sa často spomína v súvislosti s jeho „osudovými autormi“ v súdobej maďarskej literatúre, ho mohol upútať meditatívnymi reflexiami s vlasteneckým étosom a alegorickým vyznením.⁴⁴ Problematika literárnosmerových filiácií a sugescií mladého Hviezdoslava k autorským umeleckým projekciám maďarskej literatúry nie je nateraz dostatočne zinterpretovaná. Nazdávame sa, že v jej skúmaní treba pokročiť, pretože predstavuje jeden zo základov konštituovania básnikovej hodnotovo-umeleckej orientácie.

Tompakö

Vo viacerých hodnoteniach po maďarsky písanej poézii mladého Hviezdoslava sa zdôrazňuje, že tematicky a motivicky v nej básnik vychádzal z maďarského prostredia. V súvislosti s nájdenými prvotinami platí tento názor iba čiastočne. Epická báseň *Tompakö* tematicky vychádza z oravskej povestovej tradície, pričom dve samostatné básne (prvá báseň s incipitom *Pacsirták dallnak fön a kék magasban*/Slávičie piesne hore v modrých výškach, druhá báseň s incipitom *Tavaszi felleg vonúl át az égen*/Jarné oblaky tiahnu nehom) sú tematicky ukotvené v básnikovej obľúbenej prírodnej látkovej skutočnosti, ktorú nachádzame nielen v jeho po maďarsky písanej poézii, ale aj v básnickej tvorbe z obdobia, keď bol študentom na slovenskom evanjelickom lýceu v Kežmarku (1865 – 1870) a na Právnickej akadémii v Prešove (1870 – 1872). V súvislosti s tým, že ide o motivický celok reflektovaný iba v básnikovej ranej, po maďarsky písanej poézii, pokúsime sa – aj keď sa nevyhneme určitej deskripcii – venovať väčšiu pozornosť charakteristike epickej fabuly povestového príbehu, jeho biograficko-topografického kódu a literárnohistorického kontextu.⁴⁵

Povestový materiál využívali vo svojich dielach už predstavitelia slovenského národného obrodzenia, ktorí s ním pracovali pri tvorbe projektov národného jazyka a pri hľadaní koreňov kultúrnej a slovenskej národnej identity. Slovenskí romantickí autori nielen zapisovali a zbierali slovesné výtvary ústneho podania a písomného prejavu (rozprávky, básne, piesne, povesti, príslovia, porekadlá, pranostiky, hádanky, báje, balady a pod.), ale ich aj využívali vo svojej umeleckej tvorbe. Obľúbenosť uvedených žánrov spočívala nielen v tom, že sa v nich rozvíjali príbehy dominantného romantického konfliktu (rozpor medzi snom a skutočnosťou) a exponovaných romantických tém (idea vlastenectva a demokratizmu, zápas proti národnému a sociálnemu útlaku, túžba po osobnej, spoločenskej a národnej slobode a i.), ale aj v tom, že im poskytovali bohatý domáci látkový materiál

43 Tamže, s. 233.

44 SZIKLAY, László: Problémy slovenskej a maďarskej histórie v zrkadle študentských rokov P. O. Hviezdoslava. In: *Úkoly historiografie střední, východní a jihovýchodní Evropy v období socialistické integrace*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1973, s. 106 – 112.

45 Podrobné zhodnotenie poetiky a estetických kvalít Hviezdoslavovho maďarského textu z hugaristického aspektu ZELENKOVÁ, Anna – GBŮR, Ján: Unknown Hungarian First Fruits of the Slovak Poet Pavol Országh Hviezdoslav (A Contribution to the Slovak-Hungarian Bi-literary Stance). In: *Neohelicon*, roč. 44, 2017, s. 469 – 485.

490 a nové, dovtedy nepoznané sujetové, poetické, kompozičné a verzologické možnosti pre vlastnú tvorbu.

Mladý Hviezdoslav vyrastal v oravskom kraji v čase, keď v slovenskej literatúre vrcholila éra romantizmu. V domácom prostredí, ako sám napísal, sa stretol s biblickými príbehmi, ktoré nazýval „*starozákonnými historkami*“.⁴⁶ Okrem náboženskej literatúry ho zaujali aj slovenské „prostonárodné povesti“. V roku 1862 odišiel do Miškovca, kde sa zapísal na nižšie evanjelické gymnázium. Ako nadaný žiak pomerne rýchlo zvládol nielen učebnú látku, ale aj maďarčinu, v ktorej až do konca štúdia (1865) písal svoje literárne práce. Bolo celkom prirodzené, že v školskom prostredí sa zoznámil s dobovou lektúrou maďarskej literatúry, ktorej dominovali vyššie spomínané osobnosti, najmä však S. Petőfi a J. Arany. Ako sám prezradil, „*veršoval som po maďarsky, zachytený do kráľov Petőfiho, ako neskôr zas Aranya*“.⁴⁷

Popri hľadaní poetických vzorov dôležitých pri tvorbe vlastného básnického profilu, mladý básnik nezabúdala ani v maďarskom prostredí na domáci slovenský rodinný a prírodný kontext. Jeho „listy rodičom i iným písané [...] boli vždy plné citov, rozochvenia, vznetu a vytrženia“.⁴⁸ Uvedené skutočnosti treba vnímať ako látkové pozadie vzniku niektorých jeho po maďarsky písaných básní v Miškovci, v ktorých dominujú témy prírody, najmä jarné motívy, témy z rodinného prostredia a historické témy inšpirované oravskou povestovou tvorbou. A. Pražák, ktorý s Hviezdoslavom viedol dlhé rozhovory aj o téme jeho umeleckých začiatkov a pobytu v Miškovci, napísal: „V Miškolci začal Hviezdoslav po maďarsky i veršovať [...]. Najradšej blúdieval sám lúkami [...] a pritom sa tešil z farieb a zvukov. Tieto zážitky, umocnené východom slnka, rozvírenými mračnami alebo západom slnka, miešal s historickými dojmami, so školským vysvetľovaním o Arpádovi alebo Zrínskom, aj s vyčítanou sentimentalitou a mladistvých clivôt a nádejí. Už vtedy sa mu poézia videla akýmsi hlasom z nadvetia, búrkou, víchrom, nevädnicím kvetom a prenesením človeka zo zeme do raja.“⁴⁹

Lyricko-epická prvotina *Tompakö* najviac spája obidva spomínané rozmery básnickej tvorivosti mladého Hviezdoslava: poetické reflexie prírodných motívov a povestový látkový materiál, ktorý mal mladý básnik zafixovaný v spomienkach na rodný kraj. Nepriamo to potvrdil aj architekt Dušan Jurkovič, ktorý mal po básnikovej smrti zhotoviť návrh na jeho náhrobný pomník. Vybral miesto medzi Skalkami, oproti majestátnemu vrchu Choč, o ktorom vedel, že tam Hviezdoslav chodil v detstve, ale aj neskôr ako dospelý muž.⁵⁰ Skalkami sa nazývajú dva skalné výbežky nad Vyšným Kubínom, rodiskom Hviezdoslava. Jeden z týchto skalných útvarov sa nazýva Tupá skala (v maďarčine Tompakö) a v jeho blízkosti sa nachádza ďalší útvar nazvaný Ostrá skala (v maďarčine Éleskövet). Na plošine je dobre viditeľný val opevnenia bývalého hradiska, ktoré bolo jedným z najvýznamnejších pravekých hradísk na severnom Slovensku.

46 Pražák, S Hviezdoslavom, c. d., s. 406.

47 Tamže, s. 401.

48 Tamže, s. 405.

49 Tamže, s. 80.

50 Tamže, s. 264.

Pravdepodobne v prostredí rodnej dediny si vypočul viaceré ľudové povesti, autormi ktorých boli neznámi ľudoví umelci pochádzajúci z Oravy. Tí svojimi príbehmi dali Skalkám nielen literárny rozmer, ale súčasne vyzdvihli ich historický význam pre oravský kraj. Možno predpokladať, že Hviezdoslav si vypočul od rodičov alebo od niekoho z rodnej dediny ľudové povesti o Skalkách a ďalších známych oravských a liptovských vrchoch a hradoch. Tie sa stali látkovým podkladom pre spomínanú lyricko-epickú báseň. Pravdepodobne vďaka podnetom dobovej maďarskej a slovenskej povestovej alebo historickej literatúry upravil ľudový príbeh o hradisku na Skalkách natoľko, že okrem pomenovania Tupej skaly a Ostrej skaly, ktoré tvoria súčasť spoločného pomenovania Skaliek, stal sa celý sujet s jeho prírodnou scenériou samostatným romantickým povestovým príbehom.

Tompakö možno označiť ako dramatickú lyricko-epickú báseň, hoci podľa niektorých formálnych znakov (prítomnosť dramatických prvkov – repliky medzi postavami, pointa príbehu) to mohol byť aj pokus o romantickú historickú drámu. Báseň je rozdelená na jedenásť častí, čo je znakom jej epickej šírky a dramatickej kompozície. Fabulačno-sujetová štruktúra básne sa začne odvíjať na konci jej prvej časti, keď sa na scéne objaví postava majiteľa hradu Tupá skala – Szuledina. Autor o ňom prezradil iba to, že je mocný panovník, hrdina, pokojný a dobrý manžel, spravodlivý pán, ktorý svojim poddaným vie „pohroziť“, ale aj „požehnať“. Jeho meno je pravdepodobne nepriamym odkazom na obdobie, keď sa v rokoch 1526 – 1699 veľká časť Uhorska, vrátane oravského kraja, ocitla pod osmanskou nadvládou. Z jeho korektného správania voči poddaným možno usúdiť, že značnú úlohu v jeho správaní zohrala ženská protagonistka príbehu – Helena, jeho manželka a zároveň členka „panského“ rodu sídliaceho na vedľajšom vrchu – Ostrej skale. Hviezdoslav predstavil túto postavu ako sebavedomú, emancipovanú a krásnu ženu, ktorá žije so Szuledinom v harmonickom rodinnom vzťahu. Konfliktnú líniu príbehu vytvára postava pána hradu na Kozej skale s mocnárskymi maniermi – Dobraya, ktorý je tretím členom romantického lúbostného trojuholníka. Sujetonosnú úlohu v príbehu zohráva aj postava mládenca (básnik ho charakterizoval len jeho nepriamymi duševnými znakmi: bojzlivý, nerozhodný, smutný), ktorý na základe tajnej dohody s Dobrayom má zabiť Szuledina, no omylom zabije jeho ženu. Personifikované obrazy prírodných objektov (mesiac, vánok, stromy, potok) umocnia Szuledinov duševný nepokoj po zistení, že Helena nie je vo svojej izbe. Dobray v presvedčení, že mládenec vykonal dohodnutú vraždu majiteľa hradu, zmocní sa so svojimi vojakmi hradu na Tupej skale. Vyvrcholením dramatického sujetu je stretnutie mužských protagonistov na nádvorí hradu, kde postupne prezradia svoje city k mŕtvej žene a súčasne sa odhalí podstata tajnej dohody medzi mládencom a pánom hradu Kozia skala. Dobray v súlade s logikou romantickej dramatiky chce po smrti Szuledina, ktorý ukončí svoj život skokom z hradného brala, urobiť Helene hrob na svojom hrade. Preto odnesie jej telo na plf a prikáže prievozníkovi, aby ich previezol na druhý beh dravej rieky. Prievozník z pomsty k nenávidenému Dobrayovi však nasmeruje plf do dravej časti rieky a ukončí jeho život. Veľký priestor v básni vyplňa prírodná scenéria, ktorá je zobrazená na opisnom princípe, pričom v rozvetvených romanticky koncipovaných poetických obrazoch autor upriamil pozornosť najmä na kraj svojho rodiska s chočskými vrchmi, dolinami a riekou. Na vyjadrenie pompéznosti a mohutnosti prírodných objektov, najmä vrchov, využil tradičné figúry poetickej romantickej

492 výbavy ako prirovnanie a personifikáciu. Motív legendických „dvojskál“ včlenil do príbehu jednak charakteristickými prívlastkami (hnedý, tmavý, pustý, drsný) a prirovnaním skál k pustovníkovi, teda k romantickej postave, ktorú mladý Hviezdoslav funkčne využil aj v dramatickej hre z roku 1879 *Vzhľadanie*. Tento motív rozvinul do podoby legendickej informácie o hrade Tupá skala. Vo svojej predstavivosti umiestnil na skale namiesto hradiska hrad, pričom mu dal podobu mohutnej a vysokej stavby, s vežami, vzdorujúcej prírodným nástrahám, búrkam a vetru. Prívlastkom „pyšný“ naznačil, že hrad bol majestátny a situovaný v strede skalného brala. Predpokladáme, že túto nereálnu verziu vytvoril z dôvodu, že dostatočne neovládal historické reálie tureckej nadvlády nad podstatnou časťou dnešného Slovenska, takže nedokázal vnieť do príbehu reálny historicko-politický rozmer. Jeho myseľ viac zamestnávali romantické sužety a najmä jeho predstava riešenia problémov reálneho sveta kompromisom, hľadaním spôsobov, ako zmieriť znepriatelené strany, čo možno dobre pozorovať v jeho neskoršej epickéj tvorbe (*Hájnikova žena*, *Ežo Vlkolinský*, *Bútora a Čútora* a i.). Podobne postupoval aj pri tvorbe obrazu tretieho člena romantického ľúbostného trojuholníka – Dobraya. Na jeho charakteristiku využil ľudovú povesť o Kozej skale, ktorú však významovo prepracoval: na skale „vytvoril“ hrad s vežami a kráľovnú nahradil pánom hradu – Dobrayom.

Z verzologického hľadiska je pozoruhodný prozodický základ básne, ktorý vyplňa sylabický verš. Dominuje osemslabičný verš v alternácii so štvor-, päť-, sedem-, deväť- a desaťslabičnými veršami, ktoré však nie sú početné. K tomu treba poznamenať, že osemslabičný verš patril medzi základné veršové typy v dobovej poézii, a to nielen v maďarskej. Využívali ho aj slovenskí romantici, ktorí popri ňom najčastejšie uplatňovali desaťslabičný, dvanásťslabičný a trinásťslabičný veršový typ. Hviezdoslavova prvá národná veršovaná dráma *Vzhľadanie* (1879), ktorá je látkovo takisto ukotvená v historicky málo konkretizovanej skutočnosti, má, podobne ako báseň *Tompakö*, veršovaný pôdorys. Vytvára ho z viac ako 90 % práve osemslabičný verš v alternácii so sedem-, deväť- a desaťslabičným veršom. Nazdávame sa, že v oboch textoch sú veršové alternácie skôr výsledkom nepozornosti a neskúsenosti básnika pri tvorbe izosylabického veršového radu ako jeho zámerným tvarovým riešením veršovej štruktúry. Podobne možno uvažovať o rýmovej skladbe básne, ktorá nemá systémový charakter. V rytmickej štruktúre básne sú náznaky k jambickému rytmu, čo možno pripísať Hviezdoslavovmu príklonu k maďarským básnickým predlohám jambickej orientácie, ale nemožno vylúčiť ani jeho vlastnú cestu hľadania prízvučnosti vo veršovej štruktúre, napríklad na princípe umocňovania prízvučnej slabiky kvantitou.

Záver

Pri celkovom posúdení nájdeného rukopisného súboru maďarských a slovenských veršov možno konštatovať, že okrem súboru *Tompakö* a cyklu *Piesne* nepotvrďuje vzájomná filiácia a konkrétne datovanie ďalších textov hlbšiu kompozičnú a genetickú súvislosť v zmysle kompozične koherentnej básnickej zbierky či cyklu. Tento zväzok básnických textov spájajú iba analogické motívy a temporálna atribúcia, prípadne ešte rukopisná forma. Nález raných Hviezdoslavových básní tak otvára už pri prípravnej (predbežnej) interpretácii určitý textologický problém, vyplývajúci z ich formálnej stránky, t. j. z otázky kompozičnej súvzťažnosti

jednotlivých básnických výpovedí, ktoré väčšinou nie sú tematicky usporiadané do určitých celkov.⁵¹ Ich spájajúcim znakom sa stáva iba spôsob materializovaného rukopisného rozčlenenia, ktoré realizoval pravdepodobne A. Pražák po získaní básní od Hviezdoslava (buď spojenie ucelenejšieho súboru básní sponkou, alebo voľné priradenie niekoľkých básní k sebe, čo by mohlo indikovať identickú časovú atribúciu). S. Šmatlák i ďalší literárni historici zaznamenali u mladého básnika fakt „až fanatickej pracovnej húževnatosti“, ktorá ho viedla k veršovaniu a k usilovnému gramaticko-lexikálnemu osvojovaniu rodnej slovenčiny. Hviezdoslav si na každý voľný papier, ktorý mal k dispozícii, načrtával buď textové varianty, alebo už hotové znenia svojich básnických debutov (dokladá to aj slovenská báseň *Domov* na prázdnej strane v maďarskom súbore *Tompakö* či bezprostredne načrtnuté básnické fragmenty). V tejto súvislosti je potrebné zdôrazniť, že podrobnejšia textologická dimenzia skúmaných textov z hľadiska časovej atribúcie a manuskriptologickej variability bude realizovaná v pripravovanom kritickom vydaní. Preto v tejto štúdiu neuverejňujeme celé znenie prvotín.

Nájdene básnické prvotiny sú ďalším potvrdením, že Hviezdoslavovo dielo doteraz nevyšlo vo svojej úplnosti. Okrem rozšírenia pramennej základne môžu preto obohatiť aj dobové interpretačné pohľady na tematicko-žánrové a poetické rozpätie umelcovej ranej poézie, ktorá sa nedá považovať za už uzavretú etapu jeho „školského veršovania“. Ide o doteraz v úplnosti nezmapovanú prefázu vývinového kontextu Hviezdoslavovej básnickej poetiky poznamenanú vnútornou rozpornosťou dramatického vyrovnávania sa lyrického subjektu so skutočnosťou vonkajšej reality.

Štúdia je výstupom vedeckého projektu APVV-19-0244 *Metodologické postupy v literárnovednom výskume: presahom do mediálneho prostredia*. Hlavný riešiteľ: Prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. Doba riešenia: 2020 – 2024.

Archívne pramene

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobné fondy P. O. Hviezdoslav, A. Pražák.

Literatúra

- BAKOŠ, Milan: *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej*. 4. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968.
- BUJNÁK, Pavel: *Pavol Országh Hviezdoslav*. Liptovský Svätý Mikuláš : Transcius, 1919.
- GBÚR, Ján: *Hviezdoslav. Dramatická tvorba*. Košice : Equilibria, 2009.
- GBÚR, Ján: *Hviezdoslav a česká poézia*. Prešov : Náuka, 1998.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Básnické prvotiny 1 – 2*. Ed. S. Šmatlák. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955 – 1956.
- HVIEZDOSLAV, Pavol Országh: *Básnické zrenie 1 – 2*. Ed. S. Šmatlák. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957 – 1958.

51 K tejto problematike porovnaj diskusiu medzi editorom Hviezdoslavovho diela Stanislavom Šmatlákom a literárnym historikom Andrejom Kostolným, ktorá prebehla v súvislosti s vydaním raných rukopisných básní v roku 1957. KOSTOLNÝ, Andrej: Hviezdoslavovo básnické zrenie. In: *Nová literatúra*, roč. 1, 1957, s. 31; ŠMATLÁK, Stanislav: Poznámka editora. In: *Nová literatúra*, roč. 1, 1957, s. 31 – 32.

494 Hviezdoslav *zblízka. Výber z listov*. Zost. S. Šmatlák. Bratislava : Tatran, 1985.

Hviezdoslav. Zrod a vývin jeho lyriky. Ed. S. Šmatlák. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961.

CHMEL, Rudolf: *Paralely a konfrontácie. O maďarskej literatúre a slovensko-maďarských literárnych vzťahoch*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1986.

KLEINSCHNITZOVÁ, Flora: Hviezdoslavove prvotiny básnické. In: *Sborník Matice slovenskej*, roč. 1, 1923, s. 136 – 147, 168 – 171.

KOSTOLNÝ, Andrej: Hviezdoslavovo básnické zrenie. In: *Nová literatúra*, roč. 1, 1957, s. 31.

KOSTOLNÝ, Andrej: *O Hviezdoslavovej tvorbe*. Bratislava : Universum, 1939.

HVIŠČ, Jozef: Inovácia Hviezdoslavovej poézie (na okraj poľského a českého výboru z Hviezdoslavovej poézie). In: POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš (eds.): *Literatúry v kontaktech (jazyk – literatúra – kultúra)*. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 62 – 70.

MIKO, František: *Hodnoty a literárny proces*. Bratislava : Tatran, 1982.

PETRAŠKO, Ľudovít: Prvotiny a neznáme básne P. O. Hviezdoslava. In: *Literárny archív 15/78*. Martin : Matica slovenská, 1980, s. 117 – 210.

PIŠŤ, Milan: Doslov o autorovi a jeho knihe. In: PRAŽÁK, Albert: *S Hviezdoslavom. Rozhovory s básnikom o živote a diele*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 433 – 441.

PIŠŤ, Milan: Na okraj slovenských štúdií Alberta Pražáka. In: PRAŽÁK, Albert: *Z literárnych súvislostí*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 7 – 17.

PIŠŤ, Milan: *Roky a diela*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1961.

PRAŽÁK, Albert: Adolf Medzihradský a Pavol Országh. In: *Bratislava*, roč. 4, 1930, s. 687 – 709.

PRAŽÁK, Albert: Hviezdoslavovy prvotiny. In: *Literárnohistorický sborník X*, 1953, s. 250 – 279.

PRAŽÁK, Albert: *S Hviezdoslavom. Rozhovory s básnikom o živote a diele*. Pre slovenské vydanie pripravil Gabriel Rapoš. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

RAPOŠ, Gabriel: O spolupráci s prof. dr. Albertom Pražákom. In: *Nová literatúra*, roč. 1, 1957, č. 23, s. 1 a 8.

SABOL, Ján: Hviezdoslavov verš v priesečníku vzťahov romantickej a realistickej balady. In: PEKAROVIČOVÁ, Jana – VOJTECH, Miloš (eds.): *Studia Academica Slovaca 38. Prednášky XLV. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 279 – 287.

SZIKLAY, Ladislav: Hviezdoslavove maďarské prvotiny. In: *Slovenská literatúra*, roč. 3, 1956, č. 1, s. 37 – 68.

SZIKLAY, László: *Az ifjú Hviezdoslav*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1965.

SZIKLAY, László: Problémy slovenskej a maďarskej histórie v zrkadle študentských rokov P. O. Hviezdoslava. In: *Úkoly historiografie střední, východní a jihovýchodní Evropy v období socialistické integrace*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1973, s. 106 – 112.

ŠMATLÁK, Stanislav: Niekoľko črt k charakteristike Hviezdoslavových básnických prvotín. In: *Pavol Országh-Hviezdoslav: Básnické prvotiny 1. 1868 – 1869*. Ed. S. Šmatlák. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

ŠMATLÁK, Stanislav: *Pavol Országh Hviezdoslav*. Praha : Svobodné slovo, 1968.

ŠMATLÁK, Stanislav: Poznámka editora. In: *Nová literatúra*, roč. 1, 1957, s. 31 – 32.

ŠMATLÁK, Stanislav: Význam básnických počiatkov Pavla Országha Hviezdoslava pre vývin slovenskej poézie. In: *Slovenská literatúra*, roč. 2, 1955, č. 3, s. 249 – 304.

- ŠTRAUS, František: *Strofa a metrum v poézii P. O. Hviezdoslava*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995. 495
- TOMČÍK, Miloš: Vývin Pražákovho záujmu o Pavla Országha-Hviezdoslava. In: TOMČÍK, Miloš: *Literárne dvojobrazy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1976, s. 86 – 127.
- VOJTECH, Miloslav: *Tvorcovia literatúry a literárnej histórie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013.
- VONGREJ, Pavol: Zabudnuté verše Pavla Országha-Hviezdoslava. In: *Literárny archív* 22. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 46 – 50.
- ZELENKOVÁ, Anna: K nálezu básnických rukopisov Pavla Országha Hviezdoslava. In: *Slavica litteraria*, roč. 20, 2017, č. 2, s. 49 – 57.
- ZELENKOVÁ, Anna: Výberová bibliografia knižných slovacík v českých vydavateľstvách 1900 – 1950. In: POSPÍŠIL, Ivo (ed.): *Slovensko mimo Slovensko. Slovensko mimo Slovenska. Brněnské texty k slavistice X*. Brno : Ústav slavistiky FF MU, 2008, s. 175 – 241.
- ZELENKOVÁ, Anna – GBŮR, Ján: Unknown Hungarian First Fruits of the Slovak Poet Pavol Országh Hviezdoslav (A Contribution to the Slovak-Hungarian Bi-literary Stance). In: *Neohelicon*, roč. 44, 2017, s. 469 – 485.

Prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc.
Katedra slovakistiky, slovanských
filológií a komunikácie
Filozofická fakulta Univerzity Pavla
Jozefa Šafárika
Moyzesova 9
040 00 Košice
Slovenská republika
E-mail: jan.gbur@upjs.sk

Doc. PhDr. Anna Zelenková, Ph.D.
Slovanský ústav AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
110 00 Praha 1
Česká republika
E-mail: zelenkova.anna@centrum.cz